

УДК 340.12(477)

ГЕНЕЗА ТА ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Вікторія КОБКО-ОДАРИЙ,

аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У цій статті аналізується історія становлення та розвитку правової спадщини українського народу. Названі основні детермінанти, які впливали на її поступове зростання та збагачення. Наведено головні характерні риси правової спадщини, які притаманні українському народові, та надано змістовне їх обґрунтування, завдяки чому можемо говорити про відмінність української нації від інших в загальній правовій картині світу. Проведено дослідження щодо ймовірності існування правової спадщини Радянського Союзу, тобто представлено кілька точок зору вітчизняних та зарубіжних учених, які висловлюються за і проти цього правового явища, а також встановлено, чи має вплив правова спадщина СРСР на правову спадщину українського народу.

Ключові слова: правова спадщина, історія становлення, спадщина Київської Русі, козацька спадщина, спадщина СРСР, правова спадщина українського народу.

GENESIS AND FEATURES OF THE UKRAINIAN LEGAL INHERITANCE

Viktoria KOBKO-ODARIY,

Postgraduate student at the Department of International and European Law
of the National University "Odesa Law Academy"

SUMMARY

History of becoming and development of legal inheritance of the Ukrainian people is analysed in this article. Adopted basic causes that influenced on her gradual increase and enriching. The main personal touches over of legal inheritance are brought, what inherent to the Ukrainian people and their rich in content ground is given. Due to what can talk about the difference of Ukrainian nation from other in the general legal picture of the world. A study is undertaken in relation to probability of existence of legal inheritance of Soviet Union, id est a few points of view of home and foreign scientists that speak out pro and con this legal phenomenon are presented, and also it is set or the legal inheritance of the USSR has an influence on the legal inheritance of the Ukrainian people.

Key words: legal inheritance, becoming history, inheritance of Kyiv Rus, cossack inheritance, inheritance of the USSR, legal inheritance of the Ukrainian people.

Постановка проблеми. «Право кожного народу і є проявом цього народного духу, який виражає загальну свідомість, загальні переконання народу. Воно – результат історичного процесу. Передаючись ніби «з молоком матері», від покоління до покоління, право само розвивається і мирно, без будь-якої боротьби та напруження, повільно, але вірно прокладає собі шлях, силою власного переконання поступово завоює душі людей та проявляється в їхніх вчинках» [1, с. 26].

Історіографія досліджень правової спадщини є досить складною та суперечливою. В юридичній літературі закріпилось три підходи щодо оцінки історичного та власне правового значення правової спадщини українського народу:

- повне заперечення існування власної правової спадщини українського народу. Прихильники цього підходу наголошують на існуванні спільних як для вітчизняної, так і іноземної правової історії рис, що свідчать про відсутність особливостей національного розвитку, достатніх для констатації факту існування унікальної лінії історичного розвитку правової системи;

- визнання історично зумовленої унікальної правової спадщини, але із запереченням її цінності. Висуваються тези про нівелювання етнічних особливостей правової спадщини українського народу та наголошується на відсутності взаємозв'язку між попередньою та сучасною правовими системами;

- визнання правової спадщини українського народу як потужного чинника еволюції та функціонування української правової системи.

Ми вважаємо, що Україна – держава зі славетною історією, культурний та історичний розвиток якої дали підстави стверджувати про утворення власної правової спадщини. Саме тому зупинимось на розгляді основних етапів становлення та розвитку правової спадщини України.

Актуальність теми дослідження. Задача поглибленої теоретичної розробки проблем правової спадщини час від часу ставиться перед вченими. Між тим фундаментальних досліджень, де теоретично узагальнювались би складні питання, які стосуються основних проблем, закономірностей та механізмів наслідування права нині майже немає. Але ж дослідження правової спадщини має важливе і теоретичне (більш глибоке пізнання правових явищ), і практичне (удосконалення правотворчого процесу, шляхів та способів реформування права) значення.

Стан дослідження. Аналізуючи стан наукових розробок із вказаної тематики, ми з'ясували, що немає комплексних робіт стосовно сутності та змісту правової спадщини. Взагалі питання правової спадщини вивчено дуже слабо, тим паче в правовій науці є кілька робіт, котрі стосуються деяких теоретичних моментів правової спадщини. Йдеться про таких вчених, як Л. Авраменко, В. Завальнюк, С. Молчанова, Ю. Оборотов, В. Рыбаков, С. Софронова.

Метою і задачею статті є дослідити історію становлення та розвитку правової спадщини українського народу, визначити основні детермінанти, які впливали на її розв'язання, встановити характерні риси української правової спадщини і визначити місце правової спадщини Радянського Союзу в правовій спадщині українського народу.

Виклад основного матеріалу. З метою вирішення питання про стадії становлення української правової спадщини важливою є первинна історична періодизація. Так, М. Чубатий виокремлював три доби: земська або княжа – до половини XIV ст.; литовсько-руська доба – по кінця XIV ст.; козацька доба – XVII – XVIII ст. Останню він пов'язує з «повстанням української держави 1917 р., а змістом її було б обов'язуюче державне право на Україні в останніх роках і нині» [2, с. 20].

Правова спадщина українців бере свій початок із часів язичництва і набула свого розвитку за часів Київської Русі, зміцнилась у період Галицько-Волинського князівства. При цьому «у правовій культурі було закріплено ціннісні орієнтири християнства із православною інтерпретацією буття людини та її місця у суспільстві. Характерним є те, що Руська Правда стала фундаментом для розвитку наступного законодавства зі збереженням дії звичаєвого права. Безперервність розвитку правових традицій України збереглася й за часів Великого князівства Литовського» [3, с. 130].

Визначальною подією, що вплинула на формування української правової спадщини, стало прийняття християнства з Візантії. На цьому сходиться більшість істориків права. Так, М.О. Максимейко вважав, що з прийняттям християнства на Русі рецепція візантійського права була неминуча, оскільки християнство перейшло до нас не лише як релігія, але й як церква з власними установами, правилами поведінки та законами [4, с. 106].

М. Чубатий зазначає: «Рецепційоване візантійське право збагатило українське право новим правним поняттям, а через поширення по Україні чужих збірників права, право уодностайнилось; бо треба піднести, що досі кожна земля мала своє звичаєве право, кожне плем'я на Русі мало свій обычай, доперва введення чужих збірників, а одночасне поширення з ними «Руської Правди» як збірника українського права надало цілій київській державі право, спільне для всіх земель. Все-таки на заході рецепція чужого римського права залишила по собі глибші сліди, чим у нас. У Німеччині римське цивільне право зовсім виперло германське цивільне право <...> У нас рецепція чужого права (візантійського) так сильно не зазначилася, а зміни були лише незначні і то лиші конечні. Завдячити треба сильному прив'язанню слов'янського елемента до свого звичаєвого права і консерватизму українських племен» [5, с. 23].

Разом із християнством Київська Русь отримала писемність, книжкове видавництво і, як наслідок, книжки. Прийняття християнства сприяло завершенню процесу формування староруської держави.

Як зазначає В.Є. Рубаник, запозичене (візантійське) право відіграло в православних країнах Південної та Східної Європи двояку роль. З одного боку, це право являло собою зразкову юридичну модель, на котру орієнтувалось місцеве законодавство (насамперед, в ідеологічному та структурному аспектах); з другого боку, норми візантійського права могли в особливих випадках знаходити своє застосування в місцевому судочинстві та проникати в правові збірники загальнодержавного чи місцевого значення [6, с. 57].

Аналіз русько-візантійських договорів та статей Руської Правди дає змогу дійти висновку: «Чим більше розвивалась та кріпла княжа влада, тим сильнішим було включення та самостійне втручання князів у «духовні справи». Відправлення правосуддя, зростання впливу церкви на становлення законодавчого процесу, включення церкви у світські справи – всі ці причини зсередини підірвали юрисдикцію духовенства та проклали шлях князям до обмеження кола духовного відомства. Як наслідок, те, що раніше стосувалось візантійських юридичних сторін життя, поступово переходить у відання світської влади

[7, с. 58]. Таким чином, формується одна з характерних рис правової системи, а саме – відсутність чіткої розподільної лінії між правом, мораллю, релігією, політикою. Князь поступово збільшує сферу свого відання. Суд «у правду» стає обов'язковим атрибутом княжого «іміджу», і «князь праведний» має «любити суд і правду» [8, с. 420]. Київська Русь поступово набуває своєї особливої логіки розвитку, яка вибудована на використанні традицій, колективістських основ, пріоритету духовної константи, заснованої на сильному впливу релігійного архетипу та низки інших особливостей, що визначають правову спадщину.

Правова спадщина українців ідентифікується з ідеями справедливості, правди, істини, єдності. Одним із перших трактатів, в якому аналізується взаємозв'язок закону та істини, є «Слово про Закон та Благодать» київського митрополита Іларіона. На думку митрополита, істина пов'язана з досягненням християнином високого морального статусу, пов'язаного з розумінням постулатів Нового Заповіту та дотриманням вимог Святого Письма у своєму повсякденному житті. Людина, яка живе відповідно до новозаповітного вчення, не потребує регламентації своїх дій законами, оскільки внутрішня моральна досконалість дає їй змогу вільно реалізувати свою волю.

Закон має на меті визначити зовнішні поступки людини на тій стадії їх розвитку, коли вони не досягли ще досконалості. Саме завдяки підзаконному стану людство спроможне уникнути взаємного винищення, оскільки спочатку, немов «поганий посуд», він омивається «водою – законом», а потім стає здатним вмістити вже «молоко Благодаті» [9, с. 162].

Примітно, що перші юридичні документи староруського права не знають слова «закон». Закону протиставляється Віра та Правда. Ю.М. Оборотов зауважує: «Правова культура сформувала свої власні інститути, що мають неповторний окрас, опираються на такі поняття, як правда, праведний, правило тощо, об'єднані загальнослов'янською коріневою морфемою «прав» [10, с. 65].

Лише згодом став вживатися термін «право». Ю.М. Оборотов вказує на те, що термін «право» отримав визнання лише за Петра I, до цього ж використовувався термін «правда», котрий не протиставляв державу народу, включаючи в себе і суб'єктивне право, і норми справедливості, а ніс у собі ідею любові щодо влади (народу та царя). Не випадковий у цьому зв'язку хресне цілування, договори про любов та правду тощо [11, с. 167].

Термін «правда» на Русі – це багатовимірне поняття. М.Ю. Рязанов зазначає: «Правда – це справедливість (як властивість праведника, а також як відповідність дій і вчинків вимогам моралі й права); установлення, принцип; правда-істина; чеснота, добрі справи, праведність; благочестя; виконання божественних заповідей, боргу; правість, правота, відсутність провини; добре ім'я; чесність, обітниця, обіцянка; присяга; веління, заповідь; постановка (установлення), правило; звід правил, закони; договір, умови договору; право; права; визнання прав; виправдання; суд; судові випробування; право суду; судові витрати, мито на заклик свідка; свідок, підтвердження, доказ; правдиві, справедливі слова, промови; правдивість, чесність; виправдання; справи, важливі обставини, питання». У такий спосіб словами «правда» чи «неправда» («кривда») можна було позначити практично будь-які діяння людини. Правда була об'єктом, тобто її можна було як надати, так і вимагати. Надання правди полягало у формулі принесення клятви або в справедливому ставленні до чого-небудь. А право вимагати правди полягало в яких-небудь випробуваннях або в киданні жереба, уповаючи на Божу волю. Правду можна було втратити, збивши систему координат поведінки [12, с. 215].

У цьому контексті є слушною позиція М.Ю. Рязанова, який зазначає, що у слов'янській правовій культурі «справедливість» пов'язується з поняттям «правда» та отримує вираження в понятті «законність». Тісний зв'язок законності й правди в слов'ян пронизує все їхнє існування. Сягаючи своїм корінням язичництва, взаємозумовленість законності та правди виробила у слов'ян особливе розуміння «об'єктивної законності», а також розуміння її принципів [13, с. 37]. Вчений зазначає, що ідеал правди є основним елементом формування слов'янської спадщини, «оскільки цей архетип було зафіксовано в ментальній свідомості на найперших етапах становлення руського характеру. Будучи уособленням переваги людини на землі, ідеал правди, крім того, є необхідним чинником, що формує уяву й переконання про те, що саме ідеал правди є невідчужуваним надбанням людського роду» [14, с. 38].

Вічний пошук правди, бажання побудувати «державу правди» є одним з основних фрагментів у національному ментальному фонді. Ідеал правди став своєрідною колісковою української державності: правдою влаштувалося царство, правдою стали слухняні слуги государеві, правдою втішаються бідні і ті, що плачуть. Правдою в Стародавній Русі визначали чи не всі діяння людини. Правду можна було надати, тобто поставитися справедливо або поклястися. Правду можна було загубити, втративши уяву про добро й зло, і погубити власною провинною. Людина могла жити «по правді», тому що вона – це Божі заповіді й церковні правила. І могла судитися «по правді», адже остання – це суд, а також судові випробовування й навіть мито за закликання до суду свідка [15, с. 100].

Більшість українських дослідників не має жодних сумнівів щодо того факту, що козаки були творцями української правової спадщини. Незважаючи на те, що «запорожці не мали ніяких письмових законів; військові суди вирішували справи, керуючись здоровим глуздом і давніми звичаями, а у важких випадках судді радились із кошовим та іншими старшинами» [16, с. 75], козацьке право майже не зазнало впливу права польського, російського, татарського.

Ю.П. Лобода справедливо зазначає про «співвідношення етноправового розвитку різних народів, які тривалий час у взаємному спілкуванні прожили на одній території і мають спільну історію. Результуюча лінія правового розвитку позначена етнічними зміщеннями. Однак, будучи органічно сприйнятними у процесі повсякденного спілкування, елементи чи цілі їх комплексу правової організації одного народу перетворюються на ендегенний (внутрішній, власний) чинник розвитку правової культури іншого. З огляду на зазначене, ненауково і неісторично виглядатимуть спроби поставити питання про те, яким би був сучасний український народ, якби йому не довелося взаємодіяти з іншими народами у процесі спільного тривалого проживання на одній території, у складі однієї держави. Виключити, елімінувати правові запозичення, які стали ендегенним фактором етноправового розвитку українського народу, із його правового життя гіпотетично можна лише разом із його власною традицією, чого у реальності відбутися не може» [17, с. 57].

Залишається методологічно невирішеною і проблема правової спадщини радянського періоду, зокрема щодо ступеня її органічності в етноправовому розвитку українського народу, історичні витоки та передумови і – найповніше – питання про її історичну долю (знижена вона і зникла безслідно чи трансформувалась у правову систему сучасної України; якщо трансформувалась, то якою мірою сучасна вітчизняна правова система залишається «радянською» за духом).

Питання радянської правової спадщини в сучасній літературі є досить дискусійним. Одна група вчених вважає,

що соціалістичний правовий спадок мав місце бути, але від нього варто відмовитись, і навидить свої аргументи. Зокрема, Е.Л. Панєях пояснює необхідність розриву з минулим таким чином: «Закони були списані з чужих зразків, а частково створені для того, щоб зламати органічно наявні раніше в суспільстві зразки поведінки. В цьому контексті уявлення про закони як про фіксацію сталого ядра не обов'язково відповідають дійсності. Розрив при цьому проходить одразу за двома лініями. <...> закони часто не відповідають, по-перше, нормативним уявленням про справедливість, і, по-друге, звичному і природному для них способу регулювання» [18, с. 37].

Ще один аргумент негативного ставлення до радянської правової спадщини зводиться до недосконалості радянського права. Неприйняття радянського права «викликане тим, що старе право, його минуле несе з собою і недоліки минулої державно-правової системи. А перетворення в нашій країні, котрі викликані революцією, покликані позбавитися її» [19, с. 4]. Крім того, вчені зазначають, що оскільки для радянської правової системи була характерна підміна правових принципів, право було засобом боротьби з інакомисленням та перебувало на «службі» у диктаторського режиму – все це породило негативне ставлення до права як інструменту залякування та сформувало особливий тип особистості.

Схожої позиції дотримується і А. Медушевський: «Революція початку ХХ століття знищила німецькі елементи громадського суспільства, що були сформовані після великих реформ 60-х років ХІХ століття. Так звана народна «правосвідомість» перемогла європеїзовану систему позитивного права, котре було принесене в жертву утопічним уявленням мас про золоте століття. Це зробило можливим появу химерного явища «соціалістичного права», котре, в принципі, правом не було, а скоріше являло собою його повне заперечення» [20, с. 22]. Далі вчений зазначає, що «комунізм не виробив жодної позитивної концепції права і його легітимації. Саме тому важко визнати так зване соціалістичне право простим продовженням і тим більше автентичним вираженням руської правової традиції» [21, с. 10].

Наступний аргумент – зникнення Радянського Союзу з правової карти світу має супроводжуватись руйнуванням його права. Ю.О. Тихомиров зауважував: «Відбулась різка і навіть поспішна зміна в оцінках соціалістичного права. Фактичне його зникнення дало підстави вважати цю правову систему не більше, ніж історичною пам'яткою» [22, с. 125].

Інша група вчених погоджується з існуванням радянської правової спадщини, але, на відміну від прихильників першої групи, вважає, що без урахування минулої спадщини не може бути розвитку, переходу від минулого до сучасного, від старого до нового, від нижчого до вищого, від негативного до позитивного. Варто пам'ятати, що навіть, якщо сучасному періоду розвитку правової системи передували корінні реформи, необхідно завжди враховувати правову спадщину минулого і там знаходити ті елементи, що мають позачасове значення.

Так, на думку Т.В. Шатковської, було б необачно «вести мову про відхід у небуття разом із соціалістичною чи іншою державою правової свідомості народу, що сформувалась у соціалістичному середовищі, юридичному менталітеті, правових теорій та доктрин, побудованих на базі марксистських ідей, правової культури, правових традицій та звичаїв, тобто усього того, що становить важливий компонент будь-якої системи права. Потрібно буде не одна зміна покоління, поки з суспільної свідомості за самих «сприятливих» для цього умов стане витіснятися «соціологічний» синдром чи стереотип, який утворювався протягом десятиліть» [23, с. 49].

Як цілком слушно вказує О.М. Атоян, невірним є ігнорування тих ліній розвитку, які не стали домінуючими на цьому відбитку історії. У свідомості народу залишилися дієвими ті стереотипи правової поведінки, які були вироблені за його тривалу історію. Отже, реагувати на ті чи інші правові новації суспільство буде – свідомо чи несвідомо – на основі таких стереотипів.

На думку В.М. Карташова, після розпаду Радянського Союзу в суверенних державах залишилось та діяло багато елементів правової спадщини, накопиченої в радянській період, зокрема:

а) в системі права основи законодавства Союзу РСР та союзних республік, загальносоюзні та російські кодекси, інші нормативно-правові акти;

б) у правовій свідомості збереглися як позитивні уявлення, почуття, ідеї, доктринальні принципи, поняття, конструкції, вчення, теорії, так і пережитки (деформації тощо), характерні для радянської психології та ідеології;

в) в окремих юридичних практиках утворилась досить парадоксальна ситуація (багато нормативно-правових актів Верховних Рад СРСР та РРФСР, постанови урядів Союзу РСР, РФ тощо з питань, котрі відповідно до нового законодавства могли регулюватись лише федеральними законами, діяли аж до прийняття та набуття чинності відповідних законів) [24, с. 12].

На визнанні правової спадщини радянського періоду наполягає і О.А. Короткова, котра наголошує, що докорінно російське право починає змінюватись лише з утворенням радянської держави. Незважаючи на суттєве відхилення соціалістичних конвенцій, в них явно простежується бажання проявити себе не лише на рівні однієї великої держави, а й поза її межами [25, с. 164].

Аналізуючи місце та роль радянської правової спадщини в розвитку та функціонуванні правової системи України, необхідно враховувати, що все, що успадковується правовою системою, можна умовно поділити на три частини:

1) досягнення правової культури, котре має незмінне значення і може бути без будь-якої істотної переробки використано в сучасних умовах;

2) юридичний досвід минулого, котрий тією чи іншою мірою відповідає потребам нового часу, але вимагає ґрунтовного перегляду, пристосування до соціально-економічних, політичних та інших обставин, що змінилися;

3) залишки старих правових інститутів, явищ, форм тощо, що не відповідають новій епосі, неприйнятні та непридатні для використання в практичній діяльності (вони можуть мати певне теоретико-історичне значення та привертати до себе увагу лише в науково-пізнавальному плані) [26, с. 12].

Тим не менше не варто ігнорувати історично встановлені факти. В. Рібаков слушно зауважує: «В соціальному наслідуванні як об'єкт виступає не будь-який соціальний зміст попередньої правової діяльності, а соціально значимий у певних історичних умовах зміст минулої діяльності і саме тому входить в актуальну діяльність. Іншими словами, ми вважаємо, що перша та друга частина правової спадщини стосуються наступності і не погоджуємось з тими авторами, котрі обмежують її лише першою частиною. Запропонований підхід до спадщини дасть змогу уникнути двох крайностей в історії права. З одного боку, скептичного, «зряшного» відмовлення, характерного, наприклад, для періоду становлення радянського соціалістичного права, коли було прийнято розглядати право як контрреволюційний, у кращому разі антиреволюційний елемент, як силу інерції, що затримує всяку революцію. З іншого боку, догматичного преклоніння перед минулим, що веде до повного сприйняття попереднього права. Остання позиція виражена в теорії «безперервності» права, представники якої ратують за максимальне використання всієї спадщини без критичного аналізу» [27, с. 23].

Висновки. Таким чином, якщо правову спадщину розглядати як готову правову модель, а не як основу для творчості, то це призведе до стагнації. Правова спадщина являє собою зв'язок між різними етапами розвитку, котрий полягає в збереженні усього того, що спрямоване на правовий та соціальний прогрес, викоринення того, що цей процес сповільнює. Ще великий публіцист О.І. Герцен писав: «Повніше усвідомлюючи минуле, ми розуміємо сучасність; глибше занурюючись у зміст минулого, розкриваємо зміст майбутнього; дивлячись назад, крокуємо вперед».

Список використаної літератури:

1. Байгин М.И. Сущность права (Современное нормативное прабопонимание на грани двух веков). Саратов: СГАП, 2001. С. 26.
2. Огляд історії українського права по записам та виглядам проф. Др.М. Чубатого на Тайнім Українським Університеті у Львові і 1920–1923 рр. II Поширене видання. Історія джерел та державного права. 1922. Ч. 1, 2. С. 20.
3. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / За заг. ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.Н. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. Т. III, кн. 2. С. 127–135.
4. Максимейко Н.А. Лекции по истории русского права. Харьков, 1906. С. 106.
5. Огляд історії українського права по записам та виглядам проф. Др. М. Чубатого на Тайнім Українським Університеті у Львові і 1920–1923 рр. II Поширене видання. Історія джерел та державного права. 1922. Ч. 1, 2. С. 23.
6. Рубаник В.Е. Влияние византийской правовой и других традиций на складывание правовых установлений и формирование системы законодательства и суда в Древней Руси. Историко-правовые проблемы: новый ракурс: Сборник научных статей. Вып. 4: в 2 ч. Ч. 2. Курск: Изд-во Курского государственного университета, 2011. С. 57.
7. Максимейко Н.А. Лекции по истории русского права. Харьков, 1906. С. 57–58.
8. Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. СПб, 1910. 655 с.
9. Короткова О.А. Преемственность традиций в российском и зарубежном праве: исторический аспект. Вестник Тюменского государственного университета. 2015. № 9. С. 162.
10. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновления в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права). Одеса: Юридическая литература, 2002. С. 65.
11. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновления в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права). Одеса: Юридическая литература, 2002. С. 167.
12. Рязанов М.Ю. Співвідношення понять «права» та «право» в слов'янській правовій культурі. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5. С. 215.
13. Рязанов М.Ю. Відродження слов'янської правової культури в Україні. Право і суспільство. 2015. № 6. С. 37.
14. Рязанов М.Ю. Відродження слов'янської правової культури в Україні. Право і суспільство. 2015. № 6. С. 38.
15. Юрганов А.Л. Вера христианская и правда. Россия – XXI век. 1998. № ½. С. 94–124.
16. Скальковский А. История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского. Одесса, 1846. Ч. 1. С. 75.
17. Лобода Ю.П. Правова традиція Українського народу як соціальна цінність: до питання про засади комплексного дослідження. Актуальні проблеми держави і права. 2008. С. 57.
18. Панеях Э.Л. Неформальные институты и формальные правила: закон действующий, закон применяемый. Политическая наука. 2003. № 1. С. 37.
19. Оболонский А. Бюрократия. Юридический вестник. 1996. № 9. С. 4.

20. Медушевский А. Российская правовая традиция – опора или преграда? Доклад и обсуждения. М.: Фонд либеральная миссия, 2014. С. 22.

21. Медушевский А. Российская правовая традиция – опора или преграда? Доклад и обсуждения. М.: Фонд либеральная миссия, 2014. С. 10.

22. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. М.: Норма, 1996. С. 125.

23. Шатковская Т.В. Традиция и модернизация в праве: сравнительно-правовой аспект. Журнал российского права. 2014. № 4. С. 49.

24. Карташов В.Н. Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 12.

25. Короткова О.А. Преемственность традиций в российском и зарубежном праве: исторический аспект. Вестник Тюменского государственного университета. 2015. № 9. С. 164.

26. Карташов В.Н. Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 12.

27. Рыбаков В.А. Преемственность и рецепция – способы развития национального права. Юридическая техника. 2011. № 5. С. 23.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна – аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kobko-Odariy Viktoria Serhiivna – Postgraduate student at the Department of International and European Law of the National University «Odesa Law Academy»;

vika.kobko.93@gmail.com

